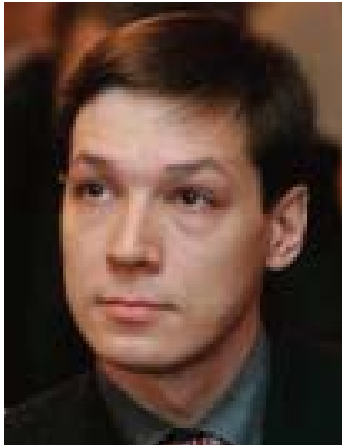

ВИБОРИ БЕЗ ВИБОРУ

Результат виборів президента Росії був відомий заздалегідь, ще з того дня, коли В.Путін публічно підтримав висування кандидатури першого віце-прем'єра Д.Медведева. Вирішальним став саме вибір чинного російського президента. Високий рівень його підтримки російськими виборцями разом із використанням потужного адмінресурсу гарантували обрання висуванця пропрезидентських сил. Відсутність справжньої конкуренції на виборах зумовила тон більшості коментарів на Заході та й в Україні: вибору як такого не було, президентство Д.Медведева стане прихованим третім терміном правління В.Путіна, отже й після інавгурації нового президента очікувати змін у політичному житті Росії не слід.

Однак – це спрощена оцінка, що ґрунтується лише на аналізі процесу наслідування влади в Кремлі, крім того, відриває цей процес від сучасного російського контексту з усіма його специфічними проблемами. Поза увагою залишається внутрішня логіка розвитку сьогоденного російського політичного процесу, визначальна для більшості окремих державних рішень і для стратегії державного будівництва в цілому.

Так, очікувати революційних змін у стратегічному курсі Російської Федерації у наступні роки не доводиться. Незмінними для нового президента залишаються основні завдання його роботи, ті самі, що вже добре відомі за порядком денним другого терміну В.Путіна: збереження політичного консенсусу та балансу інтересів ключових груп російської еліти, зміцнення контролю держави за розвитком економіки та над її стратегічними галузями, забезпечення зростання рівня життя населення та стабілізація демографічної ситуації тощо. Й це цілком природно, адже всі вони є або постійними детермінантами політичної системи, або надто масштабними, щоб бути виконаними за короткий термін президентства однієї людини.

Усі ці завдання стоять нині вже й перед новим президентом, і відмовитися від їх виконання він не може. Та, передовсім, розуміння цих завдань нового керівництва не буде абсолютно тотожним попередньому: слід враховувати вже пройдений шлях, його успіхи та помилки, спрацює також фактор особистості. Зрештою, засоби тепер обиратиме не сам В.Путін, а у тандемі із новим президентом. Отже, конкурентні чи ні, а березневі вибори все одно змінять характер розвитку Росії.

Один із головних та єдиний відносно оригінальний, невідомий його попереднику, виклик для президента Д. Медведева (так само, як й для прем'єра В.Путіна) – підтримання рівноваги між двома владними центрами за умов фактичної двоцентричності російської виконавчої влади з травня 2008 року. Номінальний державний лідер Медведев на посту президента та реальний лідер В.Путін у кріслі голови уряду – ситуація для Росії нова й потенційно небезпечна. Оскільки від формального перерозподілу владних повноважень шляхом внесення поправок до Конституції обидва лідери відмовляються (принаймні сьогодні), це означає, що основні механізми балансу інтересів двох центрів матимуть неформальний,

конвенційний характер. Тобто, як це вже стало звичним за часів Путіна, залежатимуть від особистості (точніше, тепер від двох особистостей).

Однак, певна небезпека некерованості хоча й існує, поки що вона більше має гіпотетичний характер. Реального дуумвірату в Росії одразу після інавгурації Д.Медведева не виникне. Адже об'єктивно сьогодні Медведєв не має достатньо ресурсів – ані матеріальних, ані кадрових – щоб наповнити свої значні конституційні повноваження змістом без згоди інших провідних гравців російського політикуму, передовсім – В. Путіна.

Порівняння ситуації, в якій сьогодні знаходиться Д.Медведєв, із тією, яка склалася для В.Путіна в 1999–2000 роках не є коректним. По-перше, навіть маючи підтримку частини «силовиків» В.Путін не поспішав одразу перекроїти владну структури. Розрив із представниками єльцинської «родини» відбувся через роки після перемоги на виборах: голову своєї адміністрації Волошина, який залишився йому в спадок від Б.Єльцина, він звільнив у 2003 році, а прем'єр-міністра М.Кас'янова відправив у відставку лише наприкінці свого першого президентського терміну, у 2004 році.

По-друге, хоча В.Путіна формально також обрав його попередник, для Б.Єльцина він був компромісною фігурою, яка задовольняла інтереси різних гілок «родини». Після виборів Б.Єльцин, навіть якщо він мав наміри згодом повернутися, при владі не залишався й формально стримуючим фактором для В.Путіна не був. Нарешті, низька популярність Єльцина не дозволяла йому «делегувати» свій рейтинг наступнику, отже, зменшувала залежність останнього.

Д.Медведєв є насамперед креатурою самого В.Путіна. Його рейтинг породжений популярністю В.Путіна й навіть після входження на посаду певний час залишатиметься похідним від путінської популярності. А ще В.Путін залишається на високій державній посаді, із значними владними повноваженнями, отже, будь-які спроби Д.Медведєва консолідувати реальну владу в своїх руках можуть зустріти пряму протидію В.Путіна.

Звісно, в такій конструкції влади В.Путін поділятиме з новим президентом відповідальність за будь-які кризи, але його політична вага та особиста популярність забезпечать саме спільну відповідальність й не дозволять Д.Медведєву перекласти провину за невдачі на уряд, як це неодноразово робив сам В.Путін. Так само й успіхи у розвитку Росії принесуть дивіденди як Д.Медведєву, так й В.Путіну.

Збереження політичної рівноваги в державі для нового президента залишиться надзвичайно складним завданням. Адже вибори продемонстрували з усією очевидністю одну важливу ваду сьогоднішньої стабільності – вона забезпечується не системними чинниками. Не політична система, а особисто В.Путін легітимізував самого Д.Медведєва для еліти та для ширших верств населення, а також гарантував статус-кво під час виборів та одразу після них. Ця ситуація визначає мету для нової президентської чотирирічки – сформувати системні інститути, які забезпечуватимуть спадковість курсу та рівновагу між різними групами в російській еліті.

Жорсткий авторитарний шлях для Росії сьогодні неможливий, оскільки не вирішить головного завдання трансформації (стабільність як системну характеристику російського політичного простору) й знизить легітимність режиму на Заході (нормальні відносини з останнім є необхідною вимогою, оскільки гарантують нинішній добробут більшості представників російської еліти).

Плани створення стабільної політичної структури почав реалізовувати В.Путін. Він певний час лобював ідею двопартійності за участі двох центристських партій (так, на додаток до Єдиної Росії було створено Справедливу Росію), а ще до початку двох виборчих кампаній – думської та президентської – фактично ініціював процес переформатування російської політичної еліти, наголосивши на необхідності ротації партійних кадрів у Єдиній Росії.

Однак тактичні завдання, що повстали у передвиборчий період, відтермінували ці перспективні перетворення, й сьогодні на нового президента покладається основний тягар трансформації пропрезидентського політичного кластеру – політичних партій (Єдиної Росії, Справедливої Росії, Аграрної партії), громадських рухів та об'єднань. За їх допомогою можна досягти формалізації політичного консенсусу в російській еліті й закріпити в політичній системі колективних акторів, інтереси яких передбачатимуть постійне поновлення статус-кво.

Так само великим викликом для збереження стабільності в Росії є проблема відносин між центром і суб'єктами федерації. Впродовж 90-х років вона залишалась однією із центральних у російській політиці. Хоча сам Єльцин і віддав значну владу в руки регіональних керівників, саме перший російський президент і розпочав наступ на повноваження останніх, використовуючи насамперед механізми урядових трансферів дотаційним регіонам. Найбільшим його успіхом на цьому напрямі стала централізація контролю за видобуванням природних копалин у руках федерального центру.

Та в цілому Єльцину лише вдалося закріпити баланс сил із потужними регіонами та регіональними блоками. Та після фінансової кризи 1998 року, коли у федерального центру не вистачало грошей для реалізації власної політики, і цей баланс було порушено. Контрнаступ регіональних еліт припав на 1999 рік, на думську виборчу кампанію й, особливо, на підготовку до президентських виборів 2000 року. Блок регіональних лідерів підтримував Є.Примакова, який на певному етапі розглядався як можливий переможець президентських перегонів.

Протягом двох термінів президентства В.Путіну вдалося провести цілий ряд реформ, результатом яких стало фактичне підпорядкування регіональних еліт федеральному центру: відповідно до федерального законодавства було приведено законодавчі акти суб'єктів федерації, виведено губернаторів зі складу Ради Федерації, було створено федеральні округи для повернення під контроль центру силових структур у регіонах, скасовано прямі вибори губернаторів.

Однак поки що ці реформи мали лише один результат – регіональних лідерів було усунуто від активної участі у федеральній політиці. Їх вплив на загальнонаціональному рівні мінімізований. Та у власних регіонах вони зберегли практично всю повноту влади. З часу введення нового порядку призначення губернаторів, більшість із них зберегла свої посади. Центр підтримує старі регіональні еліти в обмін на їх лояльність. Однак давня конкуренція за контроль над ресурсами саме з цими елітами й сьогодні залишається потенційним джерелом конфлікту між центром та регіонами. Й послаблення федерального центру внаслідок будь-якої значної кризи неминуче посилить ці протиріччя.

Отже, перед новим президентом повстає завдання остаточно вирішити це питання внутрішньої російської політики. Поміж путінських реформ є одна, що може бути використана для рішучого послаблення політичної автономності суб'єктів федерації. Ухвалений у 2003 році закон про принципи організації місцевого самоврядування передбачає передачу частини владних повноважень і контролю над бюджетними коштами від регіональної влади місцевій. Ця російська версія субсидіарності може стати дієвим інструментом в руках федерального центру для позбавлення регіональних еліт контролю навіть над тими політичними ресурсами, що залишаються в їх розпорядженні. Повною мірою цей закон має запрацювати у 2009 році, вже за президентства Д.Медведєва, й ця реформа місцевого самоврядування стане першим великим випробуванням для нового президента.

Централізації політичної влади природним чином призвела в період правління В.Путіна до поступової централізації й в економіці. Ще з часу президентської кампанії 1996 року група підприємців в обмін на згоду підтримати Б. Єльцина фактично отримала конт-

роль над усією російською економікою, а також стала значною мірою впливати на політичні процеси в державі.

Почавши з повернення державі контролю над більшістю активів у нафтовій та газовій промисловості, Кремль поступово почав посилювати позиції держави й в інших галузях економіки. Апогеєм цього процесу стало створення низки державних холдингів та держкорпорацій. У руках держави знову концентруються значні фінансові ресурси та промислові можливості. Держава стає чи не головним працедавцем у Росії. До сьогодні забезпечення ефективності державного сектора економіки не було пріоритетом, оскільки потужні політичні мотиви домінували в діях держави.

Однак для Д.Медведева на посту президента саме питання про ефективність та інноваційність державних секторів економіки стане центральним. Адже сьогодні у низці державних конгломератів, насамперед, у Ростехнологіях, Об'єднаній авіабудівній та Об'єднаній суднобудівній корпораціях, Росатомі зібрано всі перспективні підприємства держави, які спроможні виробляти конкурентний продукт для світових ринків. До сьогодні російська держава ще ніколи не доводила свою здатність забезпечити високу ефективність виробництв та сприяти запровадженню інновацій. Знайти вирішення цих проблем для Д.Медведева необхідно – без конкурентоспроможності виробничих сфер економіки Росія залишатиметься уразливою для коливань цін на енергоносії, отже, більш залежною від інших глобальних акторів.

А для Росії незалежність і масштабність зовнішньополітичних дій знову стали частиною політичної культури держави. Сприйняття Росії як великої держави покладено в основу зовнішньополітичної стратегії й, значною мірою, всього державного планування сучасної Росії. У патріотичній риторичі, що знову набула популярності за часів президентства В.Путіна, великодержавність Росії – один із наріжних каменів. Ця ідея залишатиметься в основі російської зовнішньої політики й при Д.Медведеві.

Не слід очікувати кардинальних змін й у зовнішньополітичній стратегії Росії. Д.Медведев уже після обрання наголошував, що буде в центрі прийняття зовнішньополітичних рішень, оскільки за конституцією зовнішня політика є прерогативою президента. Та, хоча формальних змін у системі зовнішньої політики Росії не буде, прийняття рішень у період його президентства матиме виразний колегіальний характер. Певною мірою це пов'язано із проблемою неформального визнання лідерства нового президента Росії поміж лідерами пострадянських держав. З В.Путіним на посаді прем'єра використання його особистих стосунків із багатьма лідерами цих держав ще довго буде більш впливовим і важливим інструментом російської політики, ніж формальні контакти нового президента.

До речі, Д.Медведев уже встиг наголосити, що пострадянський простір стане головним пріоритетом для Росії. Решта векторів російської політики – європейський, американський, східноазійський – й надалі будуть важливими елементами її стратегії, але суттєве зростання активності російської дипломатії можливе саме на теренах колишнього СРСР. І це видається логічним. Сьогодні основне завдання російської зовнішньої політики полягає у закріпленні великодержавного статусу Росії. А для цього необхідно закріпити за нею визначальний вплив на пострадянському просторі, в єдиному регіоні світу, де Росія об'єктивно має значні важелі впливу на партнерів. Окрім того, роки, що минули з часу розпаду Радянського Союзу, довели, що негаразди в сусідніх пострадянських країнах не обходять стороною Росію: проблеми міграції, транскордонної злочинності, контрабанди стосуються передовсім відносин із цими сусідами, адже кордони між колишніми союзними республіками прозорі й подекуди відсутній візовий режим.

Та й на пострадянському просторі для Росії на найближчі роки є очевидний першочерговий інтерес – це Центральна Азія з її енергоресурсами, транзитними можливостями й безпековими ризиками. Сьогодні саме в центральноазійських державах триває най-

гостріша для Росії боротьба за вплив з іншими великими державами – США та КНР. Для Росії втрата домінування в регіоні буде катастрофічною: російська монополія на транспортування енергоресурсів залишається одним із складників російського впливу в Європі, закріплення Китаю та США в цих країнах посилює військові та економічні загрози для значної частини Російської Федерації. Готовність Росії йти на компроміси в переговорах із центральноазійськими державами, продемонстрована при підготовці угоди про Прикаспійський трубопровід та з приводу рішення Казахстану, Туркменистану та Узбекистану про підвищення цін на газ, підтвердила важливість регіону в сучасній стратегії Росії.

Для України зміна влади в Кремлі лише підтвердить тенденції, що вже позначилися в останні роки. Україна буде й надалі важливим, але вже не головним партнером для Москви. Росію президента Д.Медведева в міждержавних відносинах з Україною цікавитимуть такі основні питання: контрольованість газотранспортної системи, захист російського бізнесу в Україні й, особливо, незворотність результатів приватизації за участю російських компаній та запобігання вступу України до НАТО. Решта питань набуде другорядного характеру й буде використовуватися як засіб тиску на Київ у вирішенні пріоритетних завдань.

При президенті Д.Медведеві надалі утвердиться більш прагматична політика Росії, що позначилася передовсім у зміні ставлення російського керівництва до проблеми підтримки певних політичних сил в Україні. Кремль усвідомив свої помилки, зроблені за період правління Л.Кучми та під час президентських виборів 2004 року в Україні. Тоді Росія робила ставку на підтримку окремих особистостей і політичних партій, сподіваючись у відповідь на проведення ними проросійської політики. Та сьогодні російське керівництво остаточно усвідомило, що поміж провідних українських політичних сил немає по-справжньому проросійських, а безпосереднє втручання у внутрішні політичні справи України лише дискредитує Росію та обмежує свободу її політичного маневру.

Відтепер від Росії можна очікувати більшої гнучкості в виборі партнерів, але водночас – більшої жорсткості у діях. Активність російської зовнішньої політики на українському напрямі не знизиться. Швидше навпаки, не зв'язана комплексним балансом інтересів із українською владою, Росія буде схильна до застосування тиску зі значно ширшого кола питань, аніж це було в попередні роки. Приводів для такого втручання офіційний Київ уже й сьогодні дає багато: нестабільність виконавчої влади, втручання у міжконфесійні відносини, нове трактування спільної історії.

Росія вже двічі – у 2006 та у 2007–2008 роках – пішла на загострення відносин у ході «газових» криз. У Москві прекрасно розуміли, що ці удари можуть мати негативні наслідки в масовій свідомості українців. Адже саме таке відлуння мали й події навколо Тузли, й втручання в українські президентські вибори. Тоді саме агресивність російської політики відмобілізувала антиросійські настрої у суспільстві. Однак тепер це не зупинило Росію, для якої партнерство з Україною нині має більш ситуативний характер.

Активна зовнішня політика буде ознакою політики президента Д.Медведева так само, як за часів президентства В.Путіна. Гучні заяви та демарші Росії в останні два роки не були елементом передвиборних кампаній. Для Росії, яка сьогодні має у своєму розпорядженні набагато більші можливості, аніж у 90-ті роки, вплив на світові процеси став так само необхідним елементом самоідентифікації, як це було притаманно Російській імперії чи СРСР. Зрештою, для цього є об'єктивні причини. Розміри країни та її потенціал визначають особливе місце держави у світовій ієрархії. До того ж для Росії, яка прагне подальшого утвердження у своєму статусі великої держави, активна та результативна діяльність на світовій арені набуває особливого значення й для внутрішньої політики. Значною мірою забезпечення внутрішнього російського консенсусу пов'язане із підтвердженням сили Росії у світі.